

Kelemen Zsuzsánna

Kicsengetési kártyák.

Adatok Székelyudvarhely vidékéről (1951–2011)

Kutatásterület, módszerek

Kutatási területem a Hargita megyei Kányád és Jásfalva. Székelyudvarhelytől 15 km-re található a községközpont, Kányád, tőle közel egy kilométerre fekszik Jásfalva. Lélekszám szempontjából kis településekről van szó, 2011-ben a népszámlálási adatok szerint Kányádon 308, Jásfalvában 44 személyt regisztráltak. Mindkét település többnyire magyarnak vallotta magát.

Kutatásom két irányba ágazott. A megkérdezett személyekkel folytatott beszélgetés a kicsengetésre és a kicsengetési kártyákhoz fűződő szokásokra kérdezett rá (a kicsengetéshez fűződő szokások, a kicsengetési kártya tervezése, a dedikáció kiválasztása, a kártyaosztás hagyománya, a kártya megőrzése); a másik irányban a kutatás a megkérdezett személyek kártyagyűjteményeinek tartalmi összehasonlító vizsgálatára vállalkozott (alak/forma, illusztráció, mottó, dedikáció, fénykép).

A két településről összesen tizennégy személlyel készítettem interjút, Kányádból kilenc, Jásfalvából öt személlyel. Fiatalokat, középkorúakat és idősebbeket egyaránt megkérdeztem, a legfiatalabb interjúalany 18, a legidősebb 85 éves. Kilenc nőt és öt férfit, hatan közülük szakmunkások, nyolcan értelmiségiek: Márton Melinda Beáta (18, egyetemista), Zoltán Ferenc (18, ács, kőműves), Jakab Lehel (24, mezőgazdász), Kelemen Magdolna (28, tanárnő), Tóth Ildikó (37, mezőgazdaságban dolgozik), Csíki Zsuzsánna (37, tanítónő), Andrási Áron (38, áruátvevő), Derzsi Katalin (44, tanárnő), Sándor Emma (57, gazdasági referens), Kelemen Mózes (59, asztalos), Csifó Piroska (64, tanítónő), Csifó Dénes (67, lelkész), Derzsi Ella (76, nyugdíjas tanítónő), Kelemen Karolina (85, mezőgazdaságban dolgozott, nyugdíjas).

Kutatásomat 2011-ben végeztem, a megkérdezettek életkora és foglalkozása az akkori adatokat tükrözi. Az interjúkat rögzítettem, írott formában is megtalálhatóak *A kicsengetési kártyák funkciói és szerkezete* című államvizsga dolgozatomban.¹ A dolgozathoz mellékeltem egy összeített adatbázist, amelybe bevezettem a kártyák tartalmi elemeit, jellegzetességeit.

A következőkben az interjúk és a kicsengetési kártyák elemzésének eredményeit, következtetéseit mutatom be.

A kicsengetés mint átmeneti rítus

A megkérdezett személyek kiemelték, hogy a *kicsengetés*, más szóval a *ballagás* egyik fontos eseménye volt életüknek.² A megkérdezettek a kicsengetés eseményének leírásakor ugyanazokról az egymást követő eseményekről számoltak be.

A végzősöket az ünnep napján feldíszített osztályterem fogadta. Az egy évvel fiatalabb osztály a kicsengetés napja előtt feldíszíti virágokkal a végzősök osztályát és a táblára útravalóként aforizmákat, jókívánságokat ír. A rendszerváltás óta a végzős diákoknak varrott tarisznyát ajándékoznak, amibe kenyérdarabot vagy perecet, aprópénzt, sőt és földet helyeznek. Mindezeknek szimbolikus jelentésük van. Ezzel indítják útnak, és azt kívánják, hogy ezekben a javakban ne legyen hiányuk és maradjanak a szülőföldjükön, legyenek hűek hozzá.

Az ünnep az osztályfőnöki órával kezdődik, amikor az osztályfőnök tanácsokkal látja el a végzősöket és közösen felidézik az együtt töltött évek élményeit. Ezután a végzős diákok ünneplőben (régebb egyenruhában, napjainkban leginkább székelyruhában) elballagnak az iskolából, élen az osztályfőnökkel, az osztálytársak sorfala közt. A ballagó diákokat egy fiatalabb diák vezeti, aki csengővel a kezében még egyszer, utoljára kicsengeti őket. A ballagók az udvarra érkeznek, a hozzátartozók közé. Itt következnek az ünnepi beszédek, igazgatók, tanárok, előljárók beszéde,

¹ *A kicsengetési kártyák funkciói és szerkezete*. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék. Szakmai irányító Keszeg Vilmos.

² A román nyelvben nem található sem a *ballagás*, sem a *kicsengetés* szó fordítására alkalmas terminus. *A szerk. megj.*

köszöntése, a diáktársak búcsúbeszéde. Ezután díjakat osztanak a tanulóiraikat sikeresen elvégző diákoknak. A végzős diákokat a hozzátartozók virággal köszöntik fel. Az ünnepet a közeli hozzátartozókkal való ebéd, majd bankett zárja.

A kicsengetés tehát nemcsak az utolsó órát jelző kicsengetést jelenti, hanem a végzős diáknak a felhőtlen életből való kicsengetését és a *nagybetűs életbe* való belépését is. A megkérdezettek nagy része ezt a napot részben vidám, részben pedig szomorú eseményként írja le... *s azért az érződött a ballagáson, hogy most már tényleg vége. Örültünk is, meg nem is, úgyhogy... vótak jó meg rossz szempontjai, de na... ezután már csak vagy munkahely, vagy pedig ki tovább akar tanulni* (Márton Melinda, 19); *A ballagás az csodálatos volt, számomra nagyon szép volt, bár végig sírtam* (Derzsi Katalin, 44).

A kicsengetési rítus a felnőtté avatás rítusa. Mint minden rítus, a kicsengetés is többletjelentéssel bír. A kicsengetés nemcsak a tanítási óra (ez esetben osztályfőnöki óra) végét jelzi, hanem a diákélet végét. Ezzel a rítussal a diákot egyben kicsengetik a diákéletből és bevezetik a felnőtt, felelősségteli életbe. A rítus merevségére utal, hogy az események elemei nem cserélhetik fel egymást (pl. a hozzátartozók felköszöntésére a kivonulást vagy az ünnepi beszédeket követően kerül sor). A kicsengetés rituális szövege, amelyet a végzősök kivonuláskor énekelnek, a *Gaudeamus igitur* kezdetű ballagási ének, amelyet csak ekkor, a ballagás során szokás énekelni. Ez a dal a diákéletről, az iskoláról, búcsúzásról szól, és nem helyettesíthető más, hasonló témájú dallal, és csakis latin nyelven énekelték, nem anyanyelven.

Arnold van Gennep az élet fontos eseményeihez tartozó rítusok összességét átmeneti rítusnak nevezte. A kicsengetés átmeneti rítus a fiatal diákélet és a felnőttkori, már felelősséget igénylő felnőttkor között.

Mint minden átmeneti rítus, a kicsengetés is funkciókkal bír. Az átmeneti rítusok „biztosítják a megelőző csoporttól való elválást” (Fejős 1979: 412). Az osztályfőnök hasznos tanácsai, a közösen felidézett kellemes emlékek, a vezető pozíciójú előjárók jótanácsai, köszöntése, a diáktársak hálás köszönetei hozzájárulnak az elhagyandó állapot könnyebb elfogadásához.

Az átmeneti rítusok „elősegítik az eltávolodást a régitől az új felé” (Fejős 1979: 412). Az eltávolodás folyamata a ballagás, a kivonulás pillanata az iskola közegéből az udvarra, a nyilvánosság felé. Itt a diáktársak sor-

fala, a végzősök karolva történő vonulása az osztályfőnök vezetésével a fiatalabbak támogatását és a közösség összetartozását jelzi, ami biztosítja, hogy az átmeneti állapotot, az átvezetést ne egyedül, tragikusan, hanem egy támogató közösség keretében élje meg. Ez az átmeneti szokás egyik funkciója: „...az átmeneti szokásokat szokták sajátos *hídként* értelmezni, mint amelynek feladata, hogy átvezessék az embert egyik életkori periódusából a másikba” (Fejős 1979: 412). A kicsengetés híd a két állapot, az elhagyandó és a bekövetkezendő állapot közt.

Az átmeneti rítusok harmadik funkciója „elősegít[eni] az új viszonyokba való beépülést. Az újonnan elnyert környezetbe való inkorporációt” (Fejős 1979: 412). A rokonok, barátok virággal, ajándékokkal való felkészöntései, gratulációi és jókívánságai hozzájárulnak az új állapot könnyebb elfogadásához és az új állapot sikerélményként való megéléséhez. A befogadó környezet üdvözölve fogadja be a felnőtté vált egyént.

A kicsengetés három funkciója az átmeneti rítus három fázisában valósul meg. Van Gennep megállapítása szerint az átmeneti rítusoknak három fő fázisuk van: az elválasztó rítusok az előbbi, elhagyandó állapotból kivezetik az egyént, majd egy átmeneti, várakozó állapot következik be, s ezt követik a befogadó rítusok, melyek az új állapotba vezetnek.

A kicsengetés mint átmeneti rítus, három fázisra osztható: az elhagyandó állapot (elválasztás), a várakozó állapot (eltávolítás) és a befogadó állapot (beépítés). Az elhagyandó állapot a diákélet, amit az osztályfőnöki óra és az iskolából való kiballagás rítusa jelenít meg. Ez az elbúcsúzás momentuma, amikor a végzős búcsút vesz mindentől, ami az iskolát, az iskolai közösséget jelentette számára. Az átmeneti, várakozó állapot az ünnepségi rítus, amikor az új állapot küszöbén levő diákoknak megköszönik addigi ottilétüket, tevékenységüket, és tanácsokkal látják el őket a jövőt illetően. A befogadó rítus az ünnepségi utáni felkészöntés, a hozzátartozókkal való fényképezés, az ünnepi ebéd. Ilyenkor a befogadó közösség üdvözli a felnőtt fiatalt. A kicsengetés mint átmeneti rítus a végzős diákért van, funkciója kiemelni az elhagyandó állapotból és átvezetni az új állapotba, a felnőtt, befogadó közegbe.

A rítus negyedik funkciója az egyén identitásának átírása. „Az emberek a rítusokkal tudatosítják helyüket az őket körülvevő világban, a rítusokban juttatják kifejezésre identitásukat” (Borsányi 1983: 16, idézi Pozsony 2006: 51). A kicsengetett egyén az ünnepségi rítus után már nem diákként, hanem felnőtt fiatakként definiálja magát.

A kicsengetés ünnep jellege is hangsúlyos. „Az ünnepi időszakok diszkontinuitást mutatnak, mit jól reprezentál az ilyenkor hordott viselet, vagy a terek megszokott arculatának átrendezése” (Pozsony 2006: 54). A kicsengetés alkalmával a végzős osztályokat virágokkal feldíszítik, az udvar tere is módosul, asztalokat visznek ki a beszédet tartók számára, a végzősök, az iskolatársak és a hozzátartozók is ünnepi viseletben vannak. Az ünnep körében az egyén egyben a múltra és a jövőre is reflektál, és ez „egy sajátos lelkiállapot, érzésvilág, lelki emelkedettség” (Pozsony 2006: 53) búvkörét teremt meg. A kicsengetés ünnepként való megélése az egyén számára megszépíti a múltat és a jelent, jelentőségteljessé teszi azt. Mivel „a legtöbb ünnepi időszak inkább közösségi és társas jellegű” (Hernádi 1985: 13–16, idézi Pozsony 2006: 55), ezért a különlegesség érzését fokozza a végzős számára. Az egyén számára is fontossá teszi a kicsengetés napjának eseményét, jobban átéli azáltal, hogy egy ünnepen belül valósul meg. Tudja, hogy az a nap egy választóvonal, ami valaminek a végét, de egyben valami másnak a kezdetét is jelenti.

A kicsengetési kártya funkciói a ballagási rítusban

Kutatásom másik része a megkérdezettek kártyagyűjteményének vizsgálata. A terepen (a vizsgálatba bevont személyek tulajdonában) talált kicsengetési kártyák hatvan éves periódust ölelnek át: az első kicsengetési kártya 1951-ből származik (Derzsi Ella az őrzője) és az utolsó 2011-es (ebből az évből több személytől kaptam példányt).

Összesen 231 darab kártya képezi a megkérdezett személyek kártyagyűjteményét, személy szerint a kártyagyűjtemények legkevesebb öt (Márton Melinda, 19 éves) és maximum 78 darabból (Derzsi Ella tanárnő, 77 éves) állnak.

A kicsengetési kártya bizonyítéka és része az egyén ballagási rítusának. A kártya funkciói tükrözik az átmeneti rítus mindhárom fázisát. A következőkben a kicsengetési kártya funkcióit tárgyalom, a kártyagyűjtemények alapján.

A kicsengetési kártya elsődleges funkcióját az elhagyandó állapothoz köthető rítus keretében tölti be. E funkció szerint a kártya rendeltetése emléket állítani a végzős számára a tanulmányi időszakáról, az osztálytársakról, a tanárokról. Ezt igazolják a kártyákon lévő, búcsúzásra uta-

ló kifejezések: *Diákéveink emlékére!* (1952) *Középiskolai végzettségünk emlékére*, vagy *Iskolai végzettségünk emlékére* (1952), *BÚCSÚZNAK a gyergyószentmiklósi építészeti szakmai tanonciskola 1962-1963-ban végzett II.d. kőműves osztály növendékei*. A kicsengetési kártya rögzíti az iskola nevét, a helységet, a ballagás évét vagy a középiskolai évek időintervallumát, azt az időszakot, amikor a végzős a megnevezett iskolában diákként szerepelt. A kártyán az osztálytársak neve is szerepel, akiktől a végzős búcsúzik. Az 1960-as évektől ehhez hozzáadódik az iskolai tisztségek névsora: osztályfőnökök, tanárok, nevelők, azok a felnőttek, akik tudásukat, tapasztalatukat adták át vagy mesterségre tanították a fiatalokat.

A kicsengetési kártya közli a kicsengetés rítusának dátumát, az ünnepség időpontját, helyét. A kicsengetési kártya ezen felül tájékoztatást nyújt az iskolahálózatról, a fiatalok szakmai orientációjáról, az iskolai képzés fontosságát, differenciálódását jelzi egy-egy régióban. Reprezentatív funkciót is betölt: egy közösség életérzését fejezi ki az iskolamottó által. A mottók a diákok aspirációit fejezik ki a jövőt illetően, és ezzel kapcsolatos üzenetet közvetítenek a társadalom számára.

A kicsengetési kártya másodlagos funkciója a ballagási rítus harmadik fázisához köthető, a befogadó szakaszhoz, amikor az egyén az új közegben ünnepli meg az új állapotot. Erre utal az a tény, hogy számos kicsengetési kártya közli az ünnepség utáni ebéd helyét. E funkció azonban leginkább a kicsengetési kártyával együtt járó fénykép és dedikáció által nyilvánul meg. Mindkét elem bizonyítéka lesz a végzős felnőtt voltának. A kicsengetési kártya tehát bizonyítja a végzős alkalmasságát a felnőtté avatás rítusának végrehajtására.

A fénykép lenyomata a végzős fizikai érettségének, a dedikáció pedig a szellemi érettségre utal. A dedikáció az életfilozófia tömör megfogalmazása, ami a kártya címzettének szól. A végzős a dedikáció által fejezi ki, hogy már nem diák, nem gyerek, hanem felelősséggel bíró felnőtt, független személy. A dedikáció lehetőséget nyújt egy már fiatal-felnőttnek arra, hogy kinyilvánítsa magát, tapasztalatai alapján életbölcsesté fogalmazzon meg és megfogalmazza a címzethez fűződő kapcsolatát, érzését. Ezen a ponton érződhet egy feszültség a frissen végzett diák részéről, hogy eleget tegyen a társadalom elvárásainak: korához illően, értelmesen kell kifejeznie magát. Éppen ezért a megkérdezettek nagy része szívesen idézett híres emberektől. A végzős azáltal, hogy idézi más szerzők gondolatait, annak az eszmének képviselője lesz, azonosul vele.

A kicsengetési kártya tehát meghívó a ballagási rítusra, közli az ünnepség helyét és idejét, és egyben bizonyítéka a végzős testi és szellemi éretségének.

A kicsengetési kártya tartalmi szerkezete

A rendelkezésemre bocsátott kártyákat megvizsgáltam tartalmi szempontból, összehasonlító vizsgálatokat végeztem a kicsengetési kártyák tartalmi szerkezetének változását illetően. Vizsgálatom folyamán érdekes következtetésre jutottam: a 60 évet felölelő periódus (1951–2011) alatt a kicsengetési kártyák lenyomataivá váltak a történelmi korszakoknak. A következőkben a vizsgálatom eredményeit mutatom be a megkérdezettek válaszai, illetve a kártyagyűjtemények alapján, figyelembe véve a szerkezeti elemeket (intézmény neve és az iskolai tisztségek névsora, iskolamotó, illusztráció és alak, fénykép, dedikáció).

Az intézmény neve és az iskolai személyzet névsora

A kicsengetési kártya tájékoztatást nyújt egy bizonyos helység és térség iskolahálózatáról és a diákok szakmai orientációjáról. A kártyák különböző iskolákból származnak és más-más helységekből. A legtöbb Székelyudvarhelyen készült, ezt követi Marosvásárhely, majd Csíkszereda, Segesvár, Gyergyószentmiklós, Székelykeresztúr, Szentegyháza, Sepsiszentgyörgy, Kőhalom, Fogaras, Segesvár. Helységtől függetlenül a kártyák lenyomatai a rendszerváltásnak. Az 1989 utáni kártyákon az intézmény neve megváltozik, az iskola szellemiségét tükrözi. Így lesz a székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Líceumból 1990 után Tamási Áron Elméleti Líceum, a Mezőgazdasági Iskolaközpont Eötvös József Mezőgazdasági Szakközépiskola, Bányai János Műszaki Szakközépiskola nevet veszi fel az I. sz. Iskolaközpont, vagy Kós Károly Szakközépiskola intézménynév váltja fel a 2. sz. Ipari Líceum nevet.

Az iskolai tisztségek is tükrözik a politikai vezetőség bélyegét. Az 1950-es években általában két iskolai tisztséget tüntettek fel: az osztályfőnököt és az igazgatót. Ebben az évtizedben a tanárok névsora nincs rajta a kártyákon. A 1960-as évektől megjelenik az aligazgatói tisztség is, a tanárok, nevelők, a pedagógiai iskolában tanítók vagy szakiskolákban oktató mes-

terek, mérnökök névsorát is feltüntetik. A 1960-as években, az 1970-es évek elején, a kommunizmus szilárdulásával egy új iskolai tisztség jelenik meg, a KISz (Kommunista Ifjúsági Szövetség) titkára. Az 1980-as években nevelési aligazgatói tisztséggel bővül a vezetőség.

Az 1990-es évektől iskolánként más iskolai tisztségeket is feltüntettek: laboráns, technikus, hitoktató, iskolalelkész, könyvtáros, titkárok, iskolapszichológus; katolikus gimnázium esetén a főesperesi tisztséget is feltüntetik.

Az iskolamottó

Az iskolamottó egy közösség, mármint a végzősök megnyilvánulási formája, amely egy megtapasztalt, átélt vagy választott életbölcességet közvetít. Az iskolamottó reprezentatív funkciót tölt be: az iskola vagy diákok szellemiségét tükrözi, aspirációikat fejezi ki a jövőt illetően.

Az 1950-es évektől a rendszerváltásig a mottónak ez a funkciója nem valósul meg, és az iskolamottókat a hatalom írja elő vagy ellenőrzi, amelyekkel a fiataloknak azonosulniuk kellene.

Az 1950-es évek első felében orosz személyiségektől, pl. Kalinin orosz politikustól és Fagyevjévtől, az orosz költőtől idéznek, őket propagálják iskolamottóként. A Székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum kártyái reprezentatívak ilyen szempontból: a mottók a tanítók és nevelők életcélját fejezi ki: nekik a nép érdekeit kell szolgálniuk, példát kell mutatniuk, és áldozatokat kell hozniuk értük: *„A tanítónak az emberi lélek mérnökének kell lennie, aki odaadja tanítványainak, a népnek erejét, vérét és mindent, ami értékes benne.”* Kalinin (1951)

Az orosz költők mellett magyar költők idézeteit is megtaláljuk. Leginkább azok az idézetek a kedveltek, amelyek a munkát, a felhőtlen kedvet és a buzdítást házasítják össze: *„Miénk a harc, miénk a béke, mi meggyünk dalolva mindig előre, mert egy új világ s a munka vár reánk.”* Ady (1953)³ Ehhez az eszmeiséghez számos idézetben hozzátársul a haza szeretete: *„Ölelj magadhoz, szép hazám, oltsd belém nagyszerű erődöt, hogy megfeleljek igazán a gyáváknak és kételkedőknek.”* Majtényi Erik (1955)

³ Az Ady Endrének tulajdonított idézet tulajdonképpen Juhász Gyula *Vándordal* című versének merész átfogalmazása.

Az 1950-es évek második felében a politikai harc lenyomata a kártyákon is megtalálható, már nem orosz szerzőktől idéznek, hanem az akkori vezetőtől, Gheorghe Gheorghiu-Dejtől. A miniszterelnök és főtitkár szavait kormányzása végéig, 1965-ig idézik a kártyák. A leggyakoribb idézet a következő: *„Országunk ifjai a legmerészebb álmokat is megengedhetik maguknak, és biztosak lehetnek abban, hogy meg is tudják valósítani őket.”* (Gh. Gheorghiu-Dej)

Az 1950-es évek első felében az iskolamottók csak magyar nyelven jelennek meg. Az évtized második felétől 1989-ig a mottók mind magyar, mind román nyelven megjelennek.

Az 1960-as évek második felében, a miniszterelnök-váltás után a kártyák már az akkori vezetőtől, Nicolae Ceaușescutól idéztek. A Nicolae Ceaușescu-idézeteket az 1989-es évig minden kártyán megtaláljuk. Az idézetek itt már nyíltan a szocializmusról mint ideális világrendről beszélnek: *„A szocializmus megnyitotta ifjúságunk előtt lendülete és lelkesedése érvényrejutásának távlatait, megteremtette a legjobb feltételeket sokoldalú fejlődéséhez.”* (1969) *„Legyetek merészek, s állítsátok minden energiátokat, egész fiatalos lelkesedéseket a nép boldogságának, a szocializmus és a kommunizmus ügyének szolgálatába.”* (1978) Másfelől pedig az ifjak nevében beszélnek: *„Egy ifjúság számára nem létezhet nagyobb megelégedés, mint az a tudat, hogy elsajátította mindazt, ami a legjobb a nemzeti és az egyetemes civilizációban, hogy büszkén tekinthet mind kollégái, a fiatal nemzedék, mind pedig elődei szemébe, mondván: »Igen, felkészültem; mindent megtettem azért, hogy felhasználjam a párt, az állam által megadott feltételeket, s kész vagyok bármely pillanatban, bármely munkahelyen a hazát, a népet, a pártot szolgálni.«.”* (1976) A hatalom kisajátította az iskola- vagy osztálymottót a személyi kultusz és az ideológia terjesztésére. Propaganda eszközévé tette nemcsak a kártyát, hanem azt a végzőst is, aki kiosztja a kártyát, barátai, családtagjai, rokonai között.

Az 1970-es és az 1980-években a Ceaușescu-idézetek mellett magyar és román költők szavait is idézik. Leggyakrabban Szemlér Ferenctől, Szilágyi Domokostól, Váci Mihálytól, Juhász Gyulától, Horváth Imrétől, Ady Endrétől, Nicolae Labiștól. A következő idézetek a munka és az ifjúság lendületének fontosságát emelik ki: *„Nem elég a jóra vágyani, / A jót akarni kell. / És nem elég akarni, / Tenni, tenni kell.”* Váci Mihály (1977), *„Új a világ itt s egyre újabbá lesz / és mindenben a hangotok fut át: / nem*

is lehet, hogy e nagy / ifjúságból / hiányozzék éppen az ifjúság.” Horváth Imre (1977)

A rendszerváltás után a kártyákon már csak magyar nyelvű iskolamottók vannak. Az iskolamottó ebben a két évtizedben (1990–2011) már betölti funkcióját: életbölcességet fogalmaz meg, életérzést közvetít vagy a fiatalok aspirációját fejezi ki, amely mentes mindenféle ideológiai kényszertől. A mottók az iskola szellemiségét, a diákok hangját, a nemzeti identitás fontosságát tükrözik. A Benedek Elek Tanítóképzőben a következő iskolamottó jelenik meg egy 1993-ban nyomtatott kártyán: *„Nincs más számonkérés, csak gyermekeink tekintetében. Ahány anyanyelvi szóra váró gyermek: jövőnknek megannyi lámpása a meglódukt időben.*” (Sütő András) A Dr. Palló Imre Művészeti Szakközépiskola idézete egy 2000-ben nyomtatott kártyán utal az iskola szakosítására: *„Ó, vidámnak, mert fiatalnak / lenni és maradni, szomorún is / és megvéniült fiatalul! / Kacagni, míg a kacagás / titokban zokogni tanul! / játszani – s a játék titokban / holt-súlyossá komolyodik: / megrendelként szabadnak lenni / a legutolsó hangjegyig!”* (Szilágyi Domokos) Az Eötvös József Szakközépiskolában 2000-ben nyomtatott kártyán az iskola mottója Eötvös József bölcs mondása: *„Csodálatos, mennyit fáradnak az emberek, hogy anyagi, s mily keveset, hogy a szív szükségeinek eleget tegyenek.*” A megújult Református Gimnázium kártyáján a Bibliából található idézet: *„Légy hív mindhalálig és néked adom az élet koronáját.”* (2008)

A 21. század első évtizedében az iskolamottók háttérbe szorulnak, és az osztálymottók teret hódítanak. Megjelennek olyan kártyák, amelyeken nincs iskola-, csak osztálymottó. A diákok az osztálymottón keresztül egy kisebb közösség összetartozását hivatottak kifejezni. Az osztálymottók az osztálytársakkal együtt töltött idő emlékét ápolják: *„Elmúlik, mint száz más pillanat, / S tudjuk, mégis múlhatatlan, / Mert szívek őrzik, nem szavak!”* (Végh György. Kós Károly Szakközépiskola, 2009, XII. B); a diákéletből a felnőttkorba való kikerülhetetlen átmenet érzését közlik: *„Aludtunk. Álomban fa voltam, majd semmi, majd / egy olyan kisgyerek, aki kopogtat egy felnőtt ajtaján.”* (Pilinszky János. Tamási Áron Gimnázium, 2003, XII. D); esetleg életbölcességet fogalmaznak meg: *„Önmagad számára olyan magasra tedd a lécet, ahová senki nem tené számodra. Ha pedig egyszer feltetted, soha ne tedd lejjebb.”* (Henry Ward Beecher. Sepsiszentgyörgy, Székely Mikó Kollégium, 2009, XII. E)

Az iskola- és az osztálymottók által a végzősök a nyilvánosság előtt megvallják hitvallásukat, felvállalt életcélt tűznek maguk elé, és egyben a nyilvános térben, a társadalomban hirdetik az idézetben megfogalmazott téziseket. A választás általában a magyar és világirodalomból történik. Egyes kártyákon, főleg a rendszerváltás után a figyelem kiterjedhet más kulturális közegre: az egyházi iskolákban a Bibliából idéznek, máshol népszerű együttesek szenvedélyes dalszövegeiből (rock-együttesek).

Az illusztráció és a kártya formája

Az illusztrációk változó tendenciát mutatnak a 60 éves periódusban: az egyszerű, politikai eszmét szolgáló rajzokat az 1990-es évek után felváltják a vidám színek, az illusztrációk egyediek lesznek, az iskola és a közösség szellemiségét jelképezik. Az alak változik: az egyszerű, összehajtott téglalap alakú kártya változó alakokat ölt és sok esetben összhangban áll az illusztrációval.

Az 1950-es években a kicsengetési kártyák tírúrese egyszerű, összehajtott téglalap alakú. Illusztráció nagyon ritkán van, az iskola épületének egyszerűsített rajzán kívül (1954). A betűszín általában fekete, kevés példányon sötétkék, de van zöld színű is.

A 1960-as évek első felében megjelenik a vékony, fényes papír, a forma szintén téglalap alakú. Az évtized utolsó éveiben a kártyákon nagyrészt szintén az iskola épületéről készített, motívumokkal (pl. tekercs) kiegészített illusztrációt látunk.

A betűszín és az illusztráció színe a 1970-es években sem változik, sőt, most már szinte minden kártya színe sötétkék. A kártyákon az iskola épületének képe kivétel nélkül megjelenik. Ismétlődő illusztrációk lesznek a fiatalságot szimbolizáló férfi és nő, a zöld ág, a Nap, a fáklya, a nyitott könyv, az iparosodást jelző fogaskerék, kalapács. Helyzetet megjelenítő illusztrációval is találkozhatunk: férfi és nő szembenéznek a Nappal.

Az 1980-as években az illusztrációk merev, ismétlődő egymásutánisága megtörik. Felleljük ugyan a 1970-es évek motívumait, de újak is megjelennek. Több kártyán is találkozunk a szabadságot, békét szimbolizáló galambbal, az emelkedésre utaló lépcsővel. 1989-hez közeledve sok kártyán nincs illusztráció, mintegy a propagandisztikus jelképek elutasításaképpen. Eltérés a színben is észlelhető: a kék színt a fekete váltja fel.

Az 1990-es években illusztrációkban, szimbólumokban gazdag, nagymértékű változás következik be. Új formák bukkanak fel (pl. paralelogramma). A megújult iskolák kártyáin egyedi illusztrációk kezdenek megjelenni. Megjelenik az iskola névadójának arcképe (pl. Kós Károly Szakközépiskola), a Református Gimnáziumban 1998-ban készített kártyán az erdélyi református egyházak motívuma: a pelikán, amely saját vérével eteti a fiókáit. Számos kicsengetési kártyán megjelenik az iskolacímer. Továbbá a kártyákon nemzeti szimbólumok is felbukkannak: pl. székelyruhában ballagó diák egy 1999-ben nyomtatott kártyán, vagy tulipán 1993-ban.

A 20. század vége és a 21. század első évtizede felborít szinte minden korábbi konvenciót. A diákok arra törekednek, hogy minél egyedibb kártyát tervezzenek. Divatos lesz a színes kártya, megváltozik a lap minősége és alakja is (pl. a Katolikus Gimnázium 2004-ben megjelenő kártyája templomablak alakú). Egy 2003-ban megjelent kártya Ikaroszt ábrázolja, az osztálymóttó pedig egy kamasz angyalról mesél. Ha az ebben az évtizedben megjelent kártyákat nézzük, egy teljes színkavalkád-világgal szembesülünk.

Fénykép

A megkérdezett személyek elmondták, hogy az 1950-es és az 1960-as években nem készítettek sok fényképet. Az egyenruhás fénykép kötelező volt a tablóra; a nők leginkább fekete-fehér ruhákban készítettek képet, a férfiak pedig rendruhában. A végzősök nem néznek szembe és nem mosolyognak. Két képméretet készítenek: egy kicsit (kb. 1,5×2 cm), amit beragasztanak a kicsengetési kártyába és esetenként egy nagyot (kb. 40×30-as), amit megtartanak. Az 1960-as évektől az 1990-es évekig szintén két képméret lesz, a nagyobbat felváltja egy kisebb (6×4 cm). Nem készítettek sok változatot, csak egyet-kettőt. Ezen felül osztályképet is készítenek. Az 1950-es évektől 1989-ig fehér-fekete a kép, esetenként a szépia is kedvelt, főleg az 1960-as években.

1989 után már divat lesz a színes kép, az egyenruhát felváltja a diákok kedvenc ruhája, a lányok esetén már szolid smink is megengedhető, a diákok itt már szembenéznek, és a végzősök arcán megjelenik a mosoly. A 21. század első évtizedében három képtípus van: kicsi (3×4 cm), közepes (6×4 cm), nagy (kb. 14×10,5 cm). Több képtípust is készítenek, kb. húszat. Ebben az időszakban egyedi példányoknak tekinthetőek a fekete-fehér színű képek.

A dedikáció

A dedikáció, akár csak a mottó, személyes megnyilatkozás, amit egy formula követ: *Ballagásom /Kicsengetésem /Diákéveim* stb. *emlékére*. A formula jelzi, hogy a végzős lezár egy életszakaszt, a diákéletét, és ilyenkor köszöni meg a család, barátok, rokonok, tanárok szeretetét, támogatását. A dedikáció két funkciót tölt be: igazolja a végzős szellemi érettségét (a dedikáció témája) és megerősíti a hozzátartozók, barátok iránti érzelmi kötelékét. A dedikáció többnyire idézet, híres és köztiszteletből álló személyektől származik, amely idézet által a végzős üzenetet közvetít. A következőkben a megkérdezettek válaszait összegzem a dedikáció témáját és az idézetválasztást illetően.

Az 1950-es években megszabott volt, hogy honnan és milyen idézeteket válasszanak. Az osztályfőnök a korszak vezetőitől vagy olyan más idézeteket javasolt, amik beleilleszkednek a korszak ideológiájába (Derzsi Ella beszámolója). Az 1960–1970-es években inkább emlékesfüzetekből választottak idézeteket, vagy esetenként nem is írtak idézetet, csupán a megszokott formulát (Sándor Emma, Kelemen Mózes beszámolója). Az 1980-as években példa van arra, hogy a végzős saját gondolatokat is írt a kártyára, ez az együtt töltött négy év élményeihez kapcsolódott (Derzsi Katalin beszámolója).

Az 1989 utáni végzetek az idézeteket leginkább olvasmányaikból választják (Csíki Zsuzsanna beszámolója) és próbálnak személyre szabott, üzenetértékkel rendelkező idézeteket választani (Kelemen Magdolna beszámolója). A 21. században az idézetek forrása a világháló, az idézetesfüzetek, és a régebbi képeken megtalálható idézetek (Jakab Lehel, Márton Melinda, Zoltán Ferenc beszámolója).

Az idézetválasztást befolyásolta a címzett személye is. Derzsi Katalin, ha tekintélyes személynek írt, akkor általában idézetet választott, ha pedig osztálytársaknak, közeli ismerősöknek vagy barátoknak, akkor esetenként nem az idézetet választotta, hanem saját gondolatokat írt.

Számos esetben a dedikáció témája is a korszak politikai ideológiáját szolgálta. Derzsi Ella válaszaiból kiténik, hogy a tanárok az 1950-es évek első felében egy keretet szabtak, hogy a végzősök milyen témájú dedikációt írjanak, annak érdekében, hogy ne kerüljenek összetűzésbe a hatalommal. A feltétel betartását bizonyítja más iskolából és más helységből származó kártyák dedikációja is. Ezt bizonyítja a következő idézet: „*Mi a tanítót nem arra hívjuk, hogy tűrjön, hanem kéz a kézben előre a széles néptömegekkel (Knyuskaja?-[nem lehet tisztán kiolvasni]). Utolsó diákéveim emléké-*

ül *Jakab István*. (Székelykeresztúri Pedagógiai Középiskola, 1951, Derzsi Ellának címzett dedikáció) Ebben az évtizedben leggyakoribbak azok az idézetek, amelyek témája egyetemes érzés (pl. szeretet, barátság, csalódás stb.): *A szeretet és mások megértése a legnagyobb emberi erőny. Utolsó diákévem emlékére szeretettel, Enikő. Székelyudvarhely, 1953. V. 22.* (Székelyudvarhelyi Pedagógiai Leányiskola, Péterffy Enikő dedikációja Derzsi Ellának) *Ha rombadülnek legszebb álmaid, reményeid el ne hagyjanak, mert a rombadült föld felett a legyszébb virág fakad. Diákéveim emlékéül szeretettel Ella.* (1954, Székelyudvarhelyi Pedagógiai Leányiskola, Derzsi Ella Jánosy Mihálynak címzett dedikációja) A következő idézet forrása emlékesfüzet lehetett: *Elszárad a rózsafa, nem leszek én víg soha.*⁴ *Utolsó diákévem emlékéül Pista.* (1954, Székelykeresztúri Pedagógiai Középiskola, Miklós István Derzsi Ellának címzett dedikációja) A dedikáció sok esetben a diákélet szépségeit emeli ki: *Szép a diák élet, mely emberré tett minket, mostan búcsúzunk tőle az élet hív előre. Diákéveim emlékéül Ödön.* (1954, Székelykeresztúri Pedagógiai Középiskola Nagy Ödön Derzsi Ellának címzett dedikációja) Egyedi dedikációk / *A mellettverőket.* (1951, Székelyudvarhelyi Magyar Vegyes Líceum, Toró Árpád dedikációja Derzsi Ellának)

Az 1960–1970-es években a végzős számára az egyéni megnyilatkozás lehetősége nagymértékben visszaszorul. A kártyák nagy része úgy van megszerkesztve, hogy a dedikáció számára nincs fenntartva hely. A tudatos szerkesztés nem engedett lehetőséget a végzősnek az egyéni megnyilatkozásra. Sok esetben a végzősnek az osztálynévsor alá kellett beszorítania a köszöntő formulát és a nevét. A kártyák széleire vagy kis üres helyre beszorított dedikációk pedig elvesztették üzenetértéküket, kiüresedtek. Kevés esetben van hely a dedikációnak, inkább az 1960-as években találunk erre példát, ezekben az esetekben a dedikáció témája a diákélet, a tőle való búcsúzás: *Egy kis harang ma újra / Szívembe zengi bús dalát / Egy kis sereg ma újra útnak indul, / Felhangzik a dal tovább...tovább. Sok szeretettel unokaöcsétől, Sanyi.* (Jancsika Sándor dedikációja Kelemen Mózesnek és családjának, 1959) Vagy a kor ideológiájának megfelelő idézetet találunk: *Most a valóság lesz minden édes remény, / Mely ott élt a szív rejtekén. / A munka, az élet tárt karokkal vár, / Hogy szép lesz-e csupán rajtunk áll. Kicsengetésem emlékére szeretettel, Margit.* (Derzsi

⁴ Vörösmarty Mihály *A gyászkendő* c. versének parafrázisa.

Margit dedikációja Derzsi Ellának, volt tanárnőjének, 1973) Saját megnyilatkozásra kevés példa van, abban az esetben, ha közeli hozzátartozó a címzett: *E kép legyen emlék melyben élek. Ez marad meg, hisz meszsze visz az élet. Kicsengetésem emlékére sok szeretettel Mózes.* (Kelemen Mózes dedikációja testvérének, Kelemen Lajosnak, 1970)

Az 1980-as években a dedikáció számára van fenntartva hely; azonban a végzős nem minden esetben él a lehetőséggel: képeket ritkábban ragasztanak a kártyára, és dedikációt sem írnak.

1989 után, az első években, nyomtatott kártyák teret engednek mind a dedikációnak, mind a képnek. A végzős diákok előszeretettel ragasztják be képüket és írnak dedikációt. Ebben az időszakban tölti be tulajdonképpen mind a dedikáció, mind a kicsengetési kártya eredeti funkcióját. Ekkor söprik le a sokszor ismételt és kiüresedett dedikációkat, helyettük személyre szabott, a megszokottól eltérő idézeteket választanak: *Szeretett barátom, kívánom, hogy mindenben jól legyen dolgod és légy egészséges. III. Ján. 1:2 Katinak nagy szeretettel, Évitől.* (Geréb Éva ajándékozta barátjának, Derzsi Katalinnak, 1994); *„Csak azt az életet érdemes végigélni amelyet másokért élünk.” Ballagásom alkalmából nagyon sok szeretettel és tisztelettel T. Éva.* (Tüzes Éva Erzsébet dedikációja tanárjának, Derzsi Katalinnak, 1993)

Az 1990-es évek második felétől kezdődően, a 21. század első évtizedében a kicsengetési kártya nem a személyes megnyilvánulás felülete. A dedikációt a végzős a kép hátára írja és a kártya kíséretében, borítékban ajándékozta a címzettnek. A korábbi szokás megtörik, a végzős a képét már nem ragasztja a kártyára. A kicsengetési kártya funkciója megoszlik: a kártya lesz az, ami emléket állít a végzősnek, a kép velejárója lesz az ajándékozásnak; a kép viszont az egyéni megnyilatkozás kifejező eszközévé válik.

Az 1960-as és 1970-es években számos kártyán a címzett megszólítása a *Tov.* vagy *T.v.* rövidítés, amely a román *tovarăș*, vagyis az *elvtárs* kifejezéssel oldható fel. A címzett megszólítása a legtöbb esetben a *T.* (Tisztelt) vagy *T.c.* (Tisztelt címzett).

A kicsengetési kártya megszerkesztésének hagyománya

Az interjúban rákérdeztem arra, hogy a végzős diákok milyen mértékben szólhattak bele a kicsengetési kártya megszerkesztésébe, az illusztráció, a

mottó kiválasztásába, illetve a papír minőségébe, a kártya formájába. A következőkben a megkérdezettek válaszait összegzem.

Az 1950-es és 1990-es évek között végzetek nem szólhattak bele a kártya tervezésébe, és legfőképp a mottó kiválasztásba. Ezt támasztják alá az alábbi megkérdezett személyek: Derzsi Katalin (44 éves), Sándor Emma (57), Kelemen Mózes (59), Csifó Dénes (67), Csifó Piroska (64), Derzsi Ella (77). Beszámolójukban az a közös, hogy nem fektettek nagy hangsúlyt a kicsengési kártyára. A kártyát készen kapták az osztályfőnöktől és nem feltételezték, hogy lehetőségük lenne meg is tervezni vagy netán iskolamottót választani.

Csifó Piroska 1965-ben végzett, beszámolója az eljárás önkényességét emeli ki. Abban az esetben, ha más mottót is szerettek volna ráírni a kártyára, az osztályfőnökök olyan idézetet javasoltak, amely egyetemes életérzéseket közöl (összetartozás, búcsúzás stb.) A mottót az osztályfőnök választotta, és jóvá kellett hagyatnia a városi párttitkárral.

Az 1989 után végzetek már éltek a kártya közös megtervezésének lehetőségével, az 1990-es évektől kezdődően a diákok maguk javasoltak mottót és készítettek illusztrációt is, amely vagy az iskola szellemiségét emeli ki, vagy azt, amit ők maguk képviselnek.

Tóth Ildikó 1992-ben végzett, iskolamottót maguk választották. Az idézet egy akkori kedvelt rockegyüttes dalrészlete: *„Ha feladod az álmaid, meghalsz / Élve halsz meg! / De boldogságot vagy szép halált / Csak e föld adhat neked.”* (Edda Csíki Zsuzsánna 1993-ban ballagott, beszámolója alapján az iskolamottót az osztály javasolta. Két iskolamottó van kártyájukon, egy Pilinszky János és egy József Attila-idézet. Az idézetválasztást azzal magyarázza, hogy abban az időben Pilinszky-kultusz volt, az osztályban egyik kedvenc olvasott költő volt, órán is a verseit böngészték, egymásnak adogatták a kötetet. A kártya illusztrációját az osztály tervezte, és egy osztálytársuk rajzolta meg. A rajzon az iskola épülete és feltehetőleg Tamási Áron fiatalkori arcképe van. A rajz az újonnan felvett névhez fűződik: az iskola a Dr. Petru Groza Líceum helyett a Tamási Áron Líceum nevet vette fel. A diákok büszkéek az új névre, és egyben azonosulnak az erdélyi író szellemiségével. Azáltal, hogy Pilinszky János versét választották iskolamottónak, jelzik, hogy ami a kommunizmusban tiltott volt, az most szárnyra kap. A József Attila-idézetválasztás szintén fontos üzenetet közvetít a diákok felfogásáról: *„Az irgalmasok irgalmasságra várnak, / ti pedig éljetez úgy és úgy tegyetez, / hogy ne legyen szükségetek irgalomra / s ne legyen miért irgalmazni néktek.”*

Egyedi tervezésre utal Kelemen Magdolna beszámolója is (2002-ben érettségizett). Elmondása szerint nem fogadtak el semmilyen előre meggyártott kártyát. Mint minden másban, ebben is egyediek akartak lenni. Az egyik osztálytársa tervezte meg a rajzot, ők választották ki a lap típust, a színt és a mottót.

A 2010-es évek körül végzetek beszámolóiban megfigyelhető egy passzív tendencia a kártyák megtervezése terén. Zoltán Ferenc és Márton Melinda válasza arról tanúskodnak, hogy a végzősök előre megtervezett kártyák közül választanak, az illusztrációt, illetve a mottót illetően.

Összegzőképpen, az 1950-es években a kártya nagyon egyszerű volt, tulajdonképpen akkor tervezésről nem is nagyon beszélhetünk. Egyszerű összehajtott lap volt, az osztályfőnök és az osztály névsorával, nagyon ritkán egy kicsi egyszerűsített rajzzal az iskola épültéről. A diákok iskolamottót nem választhattak, ezt a jogot a hatalom kisajátította magának, nemcsak az 1950-es, hanem még az 1960-as, 1970-es és az 1980-as években is. Az 1970-es években az illusztráció is a propaganda része lett. Az interjúkból látszik, hogy a diákok passzívan fogadták azt, hogy a kártyájukat más tervezi. Tudták, hogy szabványnak kell megfelelnie, amit nem áll jogukban megváltoztatni.

Az 1990-es években mindez rohamosan megváltozik. Már az első évektől tapasztalható, ahogy a diákok éltek azzal a lehetőséggel, hogy megtervezhetik a kártyát, kiválaszthatják a mottót. Érezték, hogy amitől eddig megfosztották őket, ahhoz joguk van.

A 21. század első évtizedének második felében általában egyfajta érdeklenség figyelhető meg a mottóválasztás és az illusztráció megtervezése terén. A friss beszámolók azt mutatják, hogy nem az osztály javasol mottót, hanem egy előre megtervezett kártyamodellt fogadnak el. Ezt bizonyítják az ismétlődő mottók, illusztrációk. Ez a beszüremkedő tendencia azt mutatja, hogy a mottó ezekben az esetekben az üzenet értékét elveszítette. Míg 1989 előtt a diákoknak nem volt lehetőségük önmagukat kifejezni, ebben az esetben viszont már nem élnek ezzel a lehetőséggel.

A kicsengetési kártya kiosztásának és viszonzásának hagyománya

A kicsengetési kártya kiosztása alkalmával a végzős a címzettet meghívja az ünnepségre. E szokás által alkalom nyílik az együvé tartozás, a vérségi háló-

zat, a rokonság, a barátság kinyilatkoztatására és felvállalására. A megkérdezettek válaszai alapján elmondható, hogy az 1960–1990 közötti periódusban végzetek szűkebb körben adtak kártyát: családnak, közeli rokonoknak, jóbarátoknak, kedvenc volt tanároknak. 1990 után bővül a kör: a közeli ismerősöknek, bentlakótársnak, falubelinek, esetenként szomszédnak is adnak. Volt tanároknak általában már nem adnak, mint régebb; kevés esetben mindössze a kedvenc tanároknak ajándékoznak kártyát.

Az idősebb megkérdezettek többsége azt vallotta, hogy nem osztott annyi kicsengetési kártyát, mint most a fiatalok. Az egyik megkérdezett (Sándor Emma) megemlíti az egyik okát annak, hogy ők akkoriban azért nem osztottak ennyi kártyát: a fénykép és a kártya drága volt, és anyagiilag nem engedhettek meg többet. A beszámolók szerint legkevesebb 20 (Csifó Piroska) és legfeljebb kb. 100 körül (Derzsi Ella) kártyát osztottak. A címzettek sora egyénenként változik, a rokonság vagy a baráti kör nagyságától és a család anyagi támogatottságától függően.

A kicsengetési kártyák osztása hagyományának velejárója a viszonzás. Az 1950–1960-as években a végzős általában a saját kártyájával viszonzotta a kártyát, majd az 1970–1990-es években a könyv a leggyakoribb ajándék, vagy esetenként egyéb csekélyebb ajándékok (pl. nyakkendő, dísztárgyak, váza stb.). A 21. század első évtizedében a használati tárgyak, lányoknak a háztartási cikkek a gyakori ajándékok, a fiúknak pedig pénz szoktak adni.

A címzett és a végzős kapcsolata dönti el, hogy milyen képet ad és ezt hogyan viszonzza a címzett. A fiatalok beszámolóit azt mutatják, hogy van egy íratlan szabály: ha valaki közepes vagy nagy képet ad, és nem egyszerre végeznek, hogy kártyával lehessen viszonzni, akkor szokás ajándékot adni. Ha a végzős kicsi képet ad, akkor a címzettek a kicsengetésen való jelenlétükkel és virággal szokták megtisztelni: *Hát, igen, a közepes képre ajándékot szoktak, s a nagy képre... a kicsire azt pedig ilyen csak egy szál virágot, hogyha elmegy a...*[a ballagásra]. (Márton Melinda) Ha a végzős a címzettet meghívja ebédre, akkor ajándékot kell vinnie.

A középkorúak elmondása szerint generációjuk tagjai általában a saját kártyáikkal viszonzták a kapott kicsengetési kártyát, és ha erre nem nyílt lehetőség, akkor általában virágot és ajándékként könyvet szoktak adni.

Az idősek (1950-es évben végzetek) ajándékozási szokásai szintén különböztek a maitól. Főleg a háború után nem volt lehetőség, hogy nagy értékben ajándékozzanak, ezért általában a kicsengetési kártyát saját kicsengetési kártyáikkal viszonzták, megköszönték, hogy rájuk gon-

doltak: *Hát, megköszöntem szépen, s vót úgy hogy vettem egy-egy zoknit, s mittudom én, ilyen.* (Kelemen Karolina, 85) *Ez a mi időszakunk ez nehéz korszak volt, háború után, nem, nem vót könnyű. ...Hát ilyen kicsi apróságokat [adtunk], csak kimondottan, nem ilyen nagy drága dógokat... Inkább könyvek vótak, azt.* (Derzsi Ella, 76)

A középkorúak és az idősek véleménye egyben megegyezik, hogy régebb nem tulajdonítottak ekkora jelentőséget a kicsengetési kártya vizsgálásának, és nem adtak ilyen nagy összegű és értékű ajándékokat, mint most: *Akkor nem volt ilyen nagy ceremónia, ilyen nagy lakodalom, mint most. Akkor ajándékba könyvet adtak inkább, aminek nagyon tudtunk örülni.* (Csifó Piroska, 64 éves); *ilyen könyveket kaptam barátoktól s barátnőimtől szimpla könyvet kaptam. S családtagoktól pénzt, de nem volt akkora nagy buli, mint most, nem, csekélyebb összegököt adtak, nem adtak ilyen...[nagy ajándékokat]* (Tóth Ildikó, 37) Ildikó beszámolójához hozzáfűzi, hogy mostanában, a szokáshoz híven, a meghívottak leginkább pénzt szoktak ajándékozni és virágot: *Hát most könyvet nem adunk, az biztos. Inkább pénzzel s virággal [vizszonozzuk].*

A kártya megőrzésének szokása

A kicsengetési kártya az idők elteltével emlékezési alakzattá válik, beépül a családi élettérbe, ezáltal őrzője lesz a diákévi emlékeknek. A megkérdezettek szerint a nem házas személyek otthon egy fiókban, esetenként a család nem annyira fontos iratai közt tartják a kártyákat, például házassági meghívók közt. A többi megkérdezettre általában érvényes, hogy megtartják a kártyákat, vagy esetleg nem tudatosan, valahol őrzik. Ezzel ellentétben az idősek *nagy becsben tartják*, a fontos iratok közé sorolják a kicsengetési kártyákat, és azok közt őrzik őket.

A házas személyek, ha elkerültek a szülői házból, nem viszik magukkal a kártyákat, otthagyják a családi házban, és legtöbbször az anya őrzik őket. Ez utóbbi eset szemléltetésére jó példa a Kelemen család. Ifj. Kelemen Mózes a házassága után kapott kártyákat már a család többi tagjának kicsengetési kártyái közt tartja. Mózes anyja (Kelemen Karolina) pedig egy külön helyen tartja fiának a fiatal korában kapott kártyáit, és a többi gyerekeinek gyűjteményét is, akik elköltöztek, és nem vitték magukkal a kicsengetési kártyákat.

Derzsi Ella 77 éves nyugalmazott tanárnő becsben tartja a kártyákat, a tisztaszoba egyik fiókjában tartja őket. Kérdésemre, hogy miért őrzi meg a kártyákat, a következőt válaszolta: *...eiszte szeretetből, abból, hogy ezekkel [a végzősökkel] én mindig jóba voltam, szerettem, szerettek, együtt haladtunk, együtt bátorkodtunk, úgyhogy én sajnálom, én most se dobnám el semmi pénzér, semmiér. Vagy egy szegletbe béteszem, a fiókba, s lekötöm, hogy ne hulljanak széjjel, s osztán az utókor elrendezi, mert nincs mit csináljanak véle. [...] Mindenki szeretettel adja, akkor én szeretettel meg kell kíméljem. [...] Ezt olyan szeretettel őriztük, hogy ki se tudom mondani. Hasonlóképpen vélekedik Kelemen Karolina (85) is, aki a szerettei kártyáját a fontos iratok közt őrzi, az üveges szekrényben: *Hát azért mert egy... egy szép emléközet. Egy szép emléközet, hogy ... maradjon meg a testvéri szeretet, maradjon meg a jó érzés az emberbe, azér. Semmiért se tenném a tűzbe, semmiér.* Kelemen Mózes (59) kötelességének érzi megtartani a kártyákat: *Azért, mert kötelességemnek érzem, annyi tiszteletet megadjak nékik [a végzős diákoknak].**

A megkérdezett középkorúak és a fiatalok közül kevesebben őrzik meg a kártyákat. Ezt az magyarázza, hogy főleg a 1990-es évek után nem szokás a képet beragasztani a kártyába, hanem külön adni. Ezért leginkább a képet őrzik meg, és albumba teszik.

A tudatos megőrzés skáláján elsőként a megkérdezettek közül az idősebb személyek állnak, őket követik a frissen végzetek, akik még pontosan egy helyen tartják a kapott kártyákat, számon tartva, hogy kitől kaptak. Ezt követik a középkorúak, akik vagy megtartják a kártyákat, vagy engedik az idők folyamán elkallódní őket.

Összegzés

A fentiekben a kicsengetési kártyák szerepe a ballagási rítusban, a kártya tartalmi szerkezetének elemzése és a kicsengetési kártyához kapcsolódó szokások feltárása volt a célom. Érdeklődésem két irányt követett: egyik a megkérdezett személyekkel való interjúkészítés, ami a kicsengetés és a kicsengetési kártyákhoz fűződő szokásokra kérdezett rá, a másik a megkérdezett személyek kártyagyűjteményeinek összehasonlító vizsgálata. A két településről, Jászfalváról és Kányádról, összesen tizennégy személlyel készítettem interjút. A megkérdezett személyek válaszai alapján a kicsen-

getést mint átmeneti rítus mutattam be, és ennek funkcióit az ember életében.

A kicsengetési kártya elsődleges funkciója emléket állítani a végzősnek a tanulmányi időszakáról, az osztálytársakról, a tanárokról. Reprezentatív funkciót is betölt: egy közösség életérzését fejezi ki az iskolamottó által. A kártya továbbá kommunikatív funkciót lát el: közli a kicsengetés rítusának dátumát, az ünnepség időpontját. A kicsengetési kártya megjeleníti a végzést s ugyanakkor meghívó a ballagási rítusra.

A kártyagyűjtemények alapján a szerkezeti elemek változásait elemeztem. Az eredmény meglepő: a 40 évet felölelő periódus (1951–1989) alatt a kártya a propaganda eszköze. Ez oldódik fel az 1990-es évektől, amikor a végzős diákok a szabad megnyilatkozás jogával élve saját maguk szerkesztik a kártyákat.

A kicsengetési kártya a tudatos megőrzés során beépül a családi életterbe, forrása lesz az emlékeknek és az emlékezésnek.

Szakirodalom

BORSÁNYI László

1983 Bevezetés a szimbólumok antropológiai kutatásába. In: Hoppál Mihály – Niedermüller Péter (szerk.): *Jelképek, kommunikáció, társadalmi gyakorlat*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 7–18.

FEJŐS Zoltán

1979 Az átmeneti rítusok. Arnold van Gennep elméletének vázlatja. *Ethnographia* LXXXIII. (3) 406–415.

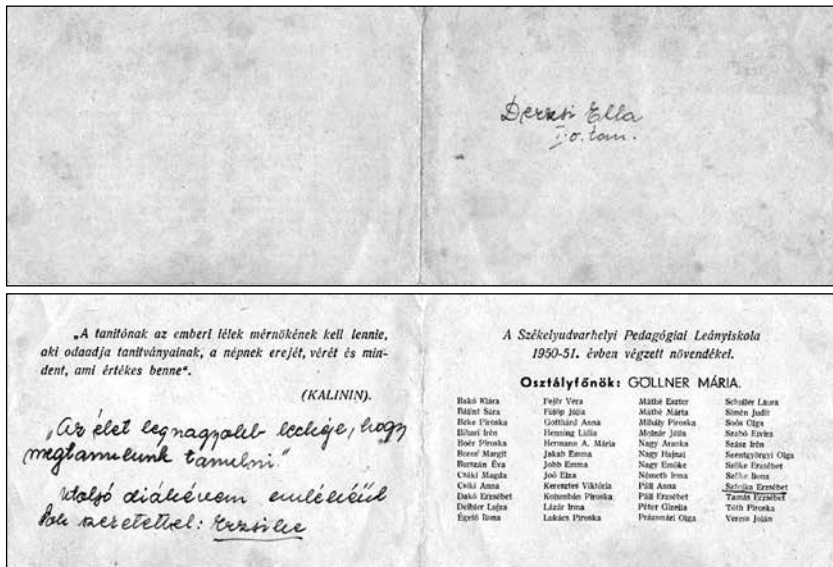
HERNÁDI Miklós

1985 *Ünnepelő társadalom. Ünnepi viselkedések a mai Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

POZSONY Ferenc

2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

Képek

1. Kicsengetési kártya, Pedagógiai Leányiskola, 1951, Székelyudvarhely

2. Kicsengetési kártya, Gyergyószentmiklósi Építészeti Szakmai Tanonciskola, 1963

Director Albert David Igagató
Director adjunct Iordănescu Elena Aligagată

Profesori — Târnâk

Bălan Bogdăla	Isac Florin	Papp Anđria
Dăneş Lajos	Kovacs Domokos	Péter Adăla
Csikó Zoltán	Lăzări Băla	Péter István
Ecseri Ilona	Lăzărescu Jozsef	Rădulescu Irina
Furkaş Iola	Mervai Pál	Tóth Jozsef
Işegyi Antal	Murari Jozsef	Vida Gyula
Iseroanu Katalin		Zakmoud Ferde

Iji isu rőmas bun ebolsvenji Liceului „Dr. Petru Groza” sectia terală
Oderheiu Secuiesc
Bőcsanak a székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Liceum
eső lehozatalának keméző

1976 — 1977

T. c.
Kélemen Mőses és cs.

NE INTILNEM IN 1992 - BEN
TALÁLKOZUNK

„Marele jertje date de înaltă în
avântă hădăie economică evolu-
tăie un element de profundă în-
diferență națională precum și o înaltă
obligație de constituție pentru toți
cetățenii patriei socialiste, pentru
întregul nostru ținut.”
NICOLAE CEAUSĂSCU

„Uj a világ itt s egyre djább lesz
es mindenem a hangozók fut át:
rem is lehet, hogy e nagy
ifjanségek éppen az ifjúság.”
HORVATH IMRE

„A nagy időmők, amelyeket elő-
fektak hăstak a szakadalar hăre-
len, ... mőlytara hăzafat bőcske-
sok forrás, enyvesen időmőmőrt
jőtenek szocialista hăstak vala-
romeni hăzafat, az egész ifjús-
săg szămăra.”
NICOLAE CEAUSĂSCU

Anul V. A évfolyam
Diriginte Hegyi Antal Osztályfőnök

Abrămban Andria	Kibéi Săndor	Păfii Zoltán
Săndor Margit	Kiri Gyula	Peter Jozsef
Narabă Irina	Kostolănoy Irina	Răduly Irina
Burduş Károly	Kovacs Miklós	Săndor Ilona
Dăvid János	Kővéri Găbor	Săndor Lăzăr István
Deneser Anna	Lăzări Dăna	Sera Irina
Dăneru Teves	Lăzări Jolita	Sentei Guella
Ferencz Găbor	Lăzări Albert	Székely István
Győrfey Péter	Măjor Domokos	Székely Margit
Istvánfi Irina	Nagy János	Székely Zita
Jud Jozsef	Orbán Győngyi	Tandru Irina
Kakler Măria	Păi Jozsef	Tandru Károly
Kovács Lăzăr		Vasfi Dănes

Anul V. B évfolyam
Diriginte Lăzări Băla Osztályfőnök

Andrus János	Dăvid Ferenc	Patakdorv István
Bărbăş Eva	Dănes Eva	Păi Dănes
Bălibă Zoltán	Eckes Măria	Păi Eva
Bencze Anna	Făstăn Margit	Păver Săndor
Bencze Katalin	Găi Péter	Săndor István
Bencze Margit	Hădăcsy Irina	Sobăk Mihály
Bencze Mărian	Işegyi Irina	Székely Dăna
Bencze Vilmos	Jancsó Leke	Fyabó István
Dobó Măria	Kélemen Miklós	Vasfi Jozsef
Burján Margit	Ketevăi Albert	Vasfi Irina
Csikó Săndor	Mărian Anna	Vasfi Ferenc
Csikó Dăzăr István	Papp Anna Erzsébet	Zăra Adăn

Kicsengetőm... em őltre... st... st... st...

3. Kicsengetési kártya, Dr. Petru Groza Liceum, 1977, Székelyudvarhely

Sonete școlare. Zona Odorheiului, 1951–2011

Prezentul studiu analizează rolul sonetului în festivitatea de absolvire a liceului, funcțiile, conținutul și structura sonetelor, precum și obiceiurile legate de redactarea, de distribuirea, de păstrarea sonetelor. Cercetarea se bazează pe 14 interviuri cu persoane între 18–85 ani, din două localități, precum și pe cele 231 sonete aflate în proprietatea persoanelor intervievate, provenite din perioada 1951–2011.

Graduation Cards. Odorhei Area, 1951–2011

This essay analyses the role of the graduation cards in the festivity of graduating secondary school; their functions, content and the structure; the customs related to editing, distributing and keeping of these cards. The research is based on 14 interviews with persons aged between 18 and 85 from two localities, and also on the analysis of the 231 graduation cards which belong to the interviewed persons. These graduation cards cover a 60-year-period regarding the publication date (1951–2011).

